

ASPECTE DIN ISTORIA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN BANATUL IUGOSLAV ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

MIRCEA MĂRAN

Prin destrămarea Austro-Ungariei și împărțirea Banatului istoric între Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și România, o parte a populației românești din Banat a intrat în cadrul statului iugoslav nou format. Este vorba despre românii din cele 37 de localități rurale și câteva orașe (Vârșeț, Panciova, Biserica Albă, Cuvin, Becicherecul Mare - azi Zrenianin). Conform recensământului populației din anul 1921, în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor trăiau 67.000 de locuitori de naționalitate română.

Viața culturală a românilor din partea iugoslavă a Banatului și-a continuat dezvoltarea, începută încă în perioada stăpânirii austro-ungare, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. În numeroase localități populate de românii din Banatul iugoslav, tradiția culturală era puternică. Astfel, în localitatea Coștei, se pun bazele primului cor în anul 1869, la Iancaid (azi Iankov Most) - primul cor bărbătesc a luat naștere în anul 1870, la Satu Nou (Banatsko Novo Selo) - în același an, apoi la Marcovăț în anul 1871 etc. Corurile făceau parte din așa-numitele "*Reuniuni de cântări și citire*", înființate în majoritatea localităților din această zonă până la începutul secolului al XX-lea.

În urma împărțirii Banatului între Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și România (o parte mai mică a Banatului a primit-o și Ungaria), românii rămași în partea iugoslavă a Banatului au cunoscut o perioadă de stagnare în ceea ce privește activitatea culturală, mai ales în primii ani după sfârșitul primului război mondial. Unica formă de activitate culturală în primii ani după războiul mondial o reprezintă programele cultural-artistice, adică așa-numitele "*petreceri*" sau "*serbări*", organizate de societățile culturale sătăști. Astfel, în localitatea Petrovasâla (azi Vladimirovaț), a fost prezentat un program cultural-artistic pe data de 13/26 ianuarie 1919, pregătit de studenții din localitate. Corul mixt din localitate a prezentat cu această ocazie piesa muzicală "*Coasa*", fiind prezentată și comedia "*Cinel-cinel*" de Vasile Alecsandri.¹ Un program asemănător a avut loc la Petrovasâla și pe data de 19 ianuarie 1921, cu care ocazie a fost prezentată și piesa de teatru "*Grănicerul*". Spectacolul a fost vizionat de 300 de spectatori.² Câteodată, programele cultural-artistice au fost pregătite și de elevii de la școlile primare. Astfel, în localitatea Uzdin, pe data de 6 mai 1920, a avut loc o serbare prezentată de elevii claselor IV-V, sub conducerea învățătorului Valeriu Petcu.³

1. **Opinca**, Vârșeț, nr. 3 din 20 ianuarie/2 februarie 1919, p. 3.

2. Arhiva Parohială Vladimirovaț, Protocolul "Reuniunii corului vocal bisericesc-lumesc".

3. **Familia**, Vladimirovaț, nr. 12 din decembrie 1996, p. 7.

Viața culturală a românilor din Banatul iugoslav primește forme mai organizate începând cu anul 1923, an în care a luat naștere și Partidul Român din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. În luna noiembrie a luat naștere Asociația Culturală a Românilor din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Conform regulamentului, această asociație se angajează pentru *“promovarea și ridicarea culturii spirituale, estetice, morale și materiale a locuitorilor de naționalitate română, cetățeni ai Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor.”*⁴ Asociația își asumă o serie de sarcini, fără a fi însă în stare să le realizeze, nefiind nici condiții materiale favorabile, dar nici cadre. Anume, marea majoritate a intelectualilor români din localitățile Banatului iugoslav au emigrat în România la începutul anilor 20 ai secolului nostru. Astfel, populația românească din Banatul iugoslav a rămas fără conducători spirituali (cu excepția preoților, care în majoritate au rămas în localitățile lor), ceea ce a dăunat în primul rând dezvoltării culturale a minorității române. În acest fel, nici Asociația Culturală a Românilor din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor nu avea forțe suficiente pentru a-și realiza ceea ce și-a propus, iar, pe lângă aceasta, regulamentele ei nu au fost aprobate de Ministerul Afacerilor Interne, astfel că ea, de fapt, foarte repede și-a încetat activitatea.

În anul 1931 minoritatea română din Banatul iugoslav reușește să-și înființeze, în sfârșit, o asociație culturală în care au fost încadrate majoritatea societăților culturale de la sate. Este vorba despre *“Asociația Corurilor și Fanfarelor Române”*, a cărei adunare de constituire a avut loc pe data de 30 august 1931 la Alibunar. Președinte al acestei asociații a fost ales preotul Ioan Mităr din Straja, iar în funcția de vicepreședinte preotul Constantin Dimian din Petrovasăla (Vladimirovaț). În aceeași seară a avut loc și o trecere în revistă a corurilor și fanfarelor românești din Banatul iugoslav.⁵

Un fenomen specific în viața culturală românească de aici este înființarea fanfarelor chiar în perioada dintre cele două războaie mondiale. La Coștei exista fanfara încă din anul 1910, pe când în celelalte localități acestea iau naștere în perioada interbelică: la Deliblata în anul 1922, la Vlaicovăț în anul 1925, la Oreșăț în anul 1926, la Marcovăț și Voivodinț în anul 1927 etc.

Una din problemele arzătoare la românii din Banatul iugoslav, în perioada interbelică, era și problema publicațiilor în limba română. În perioada interbelică s-au tipărit puține publicații în limba română, de o importanță mai mare fiind doar săptămânalele *“Graiul românesc”* din Panciova (1923-1926) și *“Nădejdea”* din Vârșeț (1927-1944), pe când alte periodice, cum ar fi *“Opinca”*, *“Lumina”*, *“Democratul”*, *“Ziarul nostru”*, *“Foaia poporului român”*, *“Biruința”*, *“Graiul strămoșesc”* erau de scurtă durată, majoritatea încetându-și apariția deja după câteva numere. Trebuie amintit și *“Calendarul poporului”* editat de Romulus Roman în perioada anilor 1922-1925, cât și *“Calendarul Nădejdea”*, care apărea o dată pe an în perioada anilor 1929-1944. Numărul cărților publicate în limba română era și mai mic. Amintim volumul de

4. Gligor Popi, **Românii din Banatul iugoslav 1918-1941**, Timișoara, 1996, p. 186.

5. *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 36 din 13 septembrie 1931, p. 3.

6. *Idem*, nr. 38 din 27 septembrie 1931, p. 3.

versuri "În seri de iarnă" de Romulus Roman, apărut în anul 1922⁷ (același autor a publicat și câteva manuale școlare în limba română), apoi volumul "Poezii populare din Banatul iugoslav", editat în anul 1939 de Roman Cristea din Glogoni și Traian Mărghiticean din Satu Nou. În toamna anului 1936 a apărut "Dicționarul româno-sârb", întocmit de absolventul la medicină Iosif Frențiu din Uzdin⁸. La populația românească din Banatul iugoslav circulau însă și cărți și publicații de proveniență din România. Amintim aici piesele de teatru țărănești scrise de Nicolae Țințariu, care era originar din localitatea Petrovasâla (Vladimirovaț), dar care a părăsit satul natal în anul 1922, stabilindu-se în localitatea Partoș din România. Piesele sale de teatru (fără valoare literară mai mare), scrise pentru țărani și publicate în general la Casa de editură "Alexandru Anca" din Cluj¹⁰, erau foarte populare la românii din Banatul iugoslav în perioada interbelică, fiind deseori jucate în programele organizate prin localitățile bănățene.

Pentru răspândirea cărților în limba română în Banatul iugoslav, un deosebit merit îl are Coriolan Buracu (1888-1964), preot și ofițer, primul director al Palatului Cultural din Turnu Severin, un timp și director al Bibliotecii "I.G. Bibicescu" din Turnu Severin. Prin angajarea lui Coriolan Buracu (în perioada interbelică membru activ al Partidului Național Țărănesc), Biblioteca "I.G. Bibicescu" din Turnu Severin a trimis un mare număr de cărți în localitățile Banatului iugoslav, menite cititorilor români de acolo. În anul 1929, existau deja 34 de filiale ale Bibliotecii "I.G. Bibicescu", în acele localități în care au fost expediate cărți românești trimise de la biblioteca din Turnu Severin¹¹. Numărul cărților varia de la bibliotecă la bibliotecă, înregistrând o creștere considerabilă în a doua jumătate a anilor 20. Astfel, biblioteca din localitatea Grebenaț, la 1 ianuarie 1928, număra 400 de volume, iar la sfârșitul acestui an - 1275 de volume, numărul cititorilor în acest an fiind de 74. La Grebenaț mai soseau și ziare și reviste din România, cum ar fi "Universul", "Cuvântul", "Libertatea", "Graiul Românesc"¹². În localitatea Sân-Mihai (azi Lovce), în anul 1926 biblioteca avea 400 de volume, iar în anul 1930 - 901 volume, numărul cititorilor fiind de 140.¹³

Viața culturală la românii din Banatul iugoslav a cunoscut forme noi de organizare în a doua jumătate a anilor 30, prin înființarea asociației "ASTRA". Ideea înființării acestei asociații s-a născut în anii conflictelor politice, adică ai neînțelegerilor dintre puținii intelectuali români, urmat de consecințe negative pentru țărănimea română. Se simțea nevoia să se pună capăt dezbinărilor, să se ajungă la împăcarea celor două grupări în vederea unirii acestora într-o singură mișcare culturală. La 2 martie 1936 a fost adusă o

7. A. Trifu, **Romulus Roman - un vizionar și deschizător de orizonturi**, în **Analele Societății de Limba Română**, Zrenjanin, 3-4, 1972-1973, p. 618.

8. R. Flora, **Folclor literar bănățean**, Panciova, 1975, p. 107.

9. Gligor Popi, **Op.cit.**, p. 219.

10. M. Măran, **Petroviceni de altădată**, Novi Sad, 1996, p. 91-93.

11. N. Chipurici, **Românii din afara României (Documente)**, 1995, p. 139-140.

12. **Ibidem**, p. 138.

13. **Ibidem**, p. 159.

proclamație semnată de preoții Ioan Mităr și Lazăr Cârdu, în care se cheamă intelectualitatea română din Banatul iugoslav la adunarea care va avea loc la Petrovasála pe data de 19 mai 1936. La această adunare a fost adoptat statutul "Asociației Culturale ASTRA" și ales Comitetul provizoriu de acțiune. Statutele au fost aprobate de Ministerul Învățământului din Belgrad în septembrie 1936. La 10 decembrie 1936, la Vârșeț a avut loc adunarea de constituire a "ASTREI", la care s-a ales conducerea acesteia în felul următor: Ioan Mităr, președinte; Adam Fiștea și Nicolae Măda, vicepreședinți; Lazăr Cârdu, secretar general. "ASTRA" și-a propus scopuri și sarcini variate, dar unele dintre acestea au rămas doar pe hârtie, din cauza lipsei de mijloace financiare și de cadre. Activitatea ei s-a limitat la stimularea muncii societăților cultural-artistice (coruri, fanfare) și la organizarea de spectacole. Comitetul Central al "ASTREI" supraveghează și conduce întreaga activitate, iar cercurile culturale și despărțămintele (secțiile) execută îndrumările conducerii centrale. Societățile culturale se încadrează în asociația "ASTRA", iar la sate se formează cercuri culturale, dintre care primul la Coștei, în luna martie 1937. Dintre manifestările culturale organizate de "ASTRA", amintim festivalul organizat pe data de 22 mai 1938, în urma încheierii lucrărilor "Adunării generale a ASTREI", care a avut loc la Vârșeț. În program au participat numeroase coruri, fanfare și formații de dansatori, care au prezentat în total 32 de puncte¹⁴. Această manifestare culturală a fost urmărită de peste 4000 de persoane, în majoritate aparținători ai minorității române din satele din împrejurimile Vârșețului. După acest eveniment cultural, activitatea "ASTREI" continuă cu mai puțin entuziasm, astfel că, spre sfârșitul perioadei interbelice (anii 1939-1940), cercurile "ASTREI" își întrerup activitatea în numeroase localități, pe când în altele activitatea acestora se desfășoară sporadic.

Prin urmare, activitatea culturală a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică a cunoscut perioade de înflorire, dar și perioade de stagnare, provocate de numeroși factori. În primul rând, asupra nivelului relativ scăzut de activitate culturală a minorității române a influențat faptul că majoritatea aparținătorilor acestei minorități trăiau în mediul rural, unde nu au existat condiții favorabile pentru dezvoltarea culturii. Apoi, numărul mic de intelectuali și neînțelegerile dintre aceștia au pus piedici activității culturale la sate, care deseori era lăsată în mâna țăranilor nu prea pregătiți pentru a conduce astfel de activități. Cu toate acestea, activitatea culturală la sate a reușit să se mențină în întreaga perioadă interbelică, influențând la păstrarea identității naționale a țăranului român. În această lucrare au fost expuse doar unele aspecte ale istoriei culturale a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică. Cercetările care urmează, împreună cu lucrările deja publicate din acest domeniu, vor crea condiții pentru alcătuirea unei lucrări mai vaste, care ar cuprinde toate aspectele istoriei culturale a minorității române din Banatul iugoslav.

14. *Nădejdea*, nr. 21 din 22 mai 1938, p. 2.

CERTAINS ASPÉCTS D'ÉVOLUTION DE LA CULTURE CHEZ LES ROUMAINS DU BANAT YOUGOSLAVE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

(Résumé)

Après la perte de la Monarchie Austro-Hongroise et après la division du Banat entre le Royaume des Serbes, Croates et Sloènes et la Roumanie, une partie de la population roumaine du Banat se trouva dans le nouvel état yougoslave. La minorité roumaine vivait dans 37 villages et dans quelques villes du Banat yougoslave. Quant à l'évolution culturelle des Roumains dans ces régions, dans la plupart des agglomérations habitées par la population roumaine, il y avait des associations culturelles et artistiques, déjà fondées aux dernières décennies du XIXe siècle et au début du XX-e siècle. Entre-deux-guerres, les Roumains du Banat yougoslave se mirent à organiser une activité culturelle, en fondant, en 1923, Le Parti Roumain dans le Royaume des Serbes, Croates et Sloènes. Cette année, on a fondé aussi "*L'Association Culturelle des Roumains dans le Royaume des Serbes, Croates et Sloènes*", mais, faute de moyens financiers, d'hommes savants et de reconnaissance du statut de cette association de la part du Ministère de l'Intérieur, son existence était d'une tout à fait courte durée. En 1931 on a fondé à Alibunar "*L'Association des chœurs et fanfares roumains*". Quant aux publications en roumain, les plus importantes sont les hebdomadaires: "*Graiul românesc*" ("*La Voix Roumaine*"), qui paraissait à Pancevo de 1923 à 1926, et "*Nădejdea*" ("*L'Espoir*"), qui paraissait à Vršac de 1927 à 1944. Il faut mentionner aussi les éditions de Romulus Roman, c'est-à-dire son recueil de poèmes, ses manuels scolaires, de même que quelques almanachs. Dans presque toutes les agglomérations roumaines, il y avait des bibliothèques, le plus souvent munies de livres de la Roumanie, surtout de la Bibliothèque "*I.G. Bibicescu*" de Turnu Severin. La plus importante de toutes les associations culturelles des Roumains du Banat yougoslave, entre-deux-guerres, était l'association "*ASTRA*", fondée à l'assemblée des intellectuels roumains qui a eu lieu à Vladimirovac, le 19 mars 1936.